

STUDENTI KAO DRUŠTVENI I POLITIČKI SUBJEKT

Marko Kovačić

Institut za društvena istraživanja u Zagrebu

“Ah college years, those were the days.
Pure freedom... leaving home for the first time... the parties...”
“What about the tutorials, the lectures,
the large building with all the books called the ‘library’?”
“Is that what those were?”

E. A. Bucchianeri, *Brushstrokes of a Gadfly*

SAŽETAK

Cilj ovog rada je kontekstualizirati hrvatske studente kao subjekte društvene i političke realnosti, uzimajući pritom u obzir kompleksnost povijesno-društvenih uvjeta, ali i specifičnosti analizirane populacije. Prvi dio rada donosi kratki povijesni presjek studentskih kretanja uokvirenih u hipotezu o studentima kao društvenoj avangardi. Drugi se dio odnosi na analizu današnjih studenata u Hrvatskoj na temelju odrednica relevantnih za njihov (aktivni) angažman u društvu i politici, dok se u zaključnom dijelu ispituje koliko hrvatski studenti pripadaju kategoriji intelektualaca.

KLJUČNE REČI: studenti, prosvjedi, Bolonjski proces, javni intelektualci

Studentima je, kao podskupini mladih, društvo oduvijek nametalo etikete progresivnih, slobodoumnih, intelektualaca, onih koji promišljaju i deliberiraju o realnosti, kritički se osvrćući na aktualnu društvenu i/ili političku situaciju. Upravo se radi toga često promatraju „kao avangarda mladih koja promovira nove trendove na svim društvenim područjima” (Ilišin 2008a, 227). Tu specifičnu skupinu mladih definira nekoliko odrednica: određeni su pripadnošću formalnom obrazovnom sustavu, socioekonomski pripadaju višoj klasi od prosjeka društva, rasadnik su elita koje bi u buduć-

nosti trebale preuzeti najviša mjesta u društvu, te su karakterizirani višim stupnjem kreativnosti i inovativnosti od ostalih mladih (Ilišin 2008a). Uza sve to, treba dodati kako su studenti tijekom povijesti imali donekle važnu društvenu i političku ulogu stavljajući relevantna pitanja na političku i društvenu agendu. Studentski je status tako definiran strukturalno i simbolički – kao status s distinktivnim položajem, kako u društvu, tako i u političkom sustavu (Meyer, Rubinson 1972).

Studentski aktivizam postoji u gotovo svim modernim zemljama, a razlozi leže u zahtijevanju rješavanja raznorodnih problema – od zastarjelosti kurikuluma, preko preskupog i nedostupnog obrazovanja pa sve do pitanja jednakosti različitih društvenih skupina. Lipset u svojoj knjizi *Rebellion in the University* ističe kako su studenti često opozicija pojedinim političkim strujama te da su teme studentskog aktivizma uglavnom liberalne po orijentaciji¹ (prema Čulig i dr. 2013). Altbach (1966) radi distinkciju između normativno i vrijednosno orijentiranoga studentskog aktivizma, pri čemu se prvi odnosi na tzv. *single-issue* akcije (usmjerene na rješavanje konkretnog problema u ograničenom vremenskom roku), dok se vrijednosno orijentirani studentski pokreti zalažu za nešto širu društvenu i političku promjenu. Osim tema, eklektičan je i izbor mehanizama za postizanje tih promjena. Klasične peticije, pritužbe i prosvjedi danas su dopunjeni blokadama i *online* aktivizmom, napose preko društvenih mreža čime se, da se poslužimo Houellebecqovim rječnikom, područje borbe proširilo.

Stanje vezano za studentska kretanja u Hrvatskoj nešto je drukčije od inozemnih trendova. Iako hrvatska povijest ne bilježi mnoga studentska gibanja, teme ne odstupaju od onih u zemljama zapadnoga civilizacijskog kruga, kao niti od mehanizama težnje za društvenim promjenama. Studentski prosvjedi s kraja 19. stoljeća koji su bili usmjereni protiv mađarizacije, potom oni sredinom 20. stoljeća kao uvertira u Hrvatsko proljeće, te u novije vrijeme prosvjedi protiv komercijalizacije i neoliberalizacije obrazovanja, fokalne su točke za istraživanje uloge studenata kao društvenih i političkih subjekata u Hrvatskoj. Osim studentskih prosvjeda, u obzir je potrebno uzeti i druge moduse studentskog aktivizma, poput utjecaja studentskih organizacija, kao i sociopolitičku imaginaciju, a s ciljem analize položaja i utjecaja studenata u društvenoj stvarnosti Hrvatske.

Intencija teksta koji slijedi nije mapirati i analizirati studentska kretanja kroz povijest, niti ponuditi jednoznačno objašnjenje ideja, mehanizama i težnji studenata. Cilj ovog rada je kontekstualizirati hrvatske studente kao subjekte društvene i političke realnosti, uzimajući pritom u obzir

1 Premda treba naglasiti kako je Lipsetovo istraživanje bilo usmjereno na analizu američkoga studentskog kretanja.

kompleksnost povijesno-društvenih uvjeta, ali i specifičnosti analizirane populacije. Kako bi se postigao cilj, rad je podijeljen u tri tematska dijela. Prvi dio donosi kratki povijesni presjek studentskih kretanja uokvirenih u hipotezu o studentima kao društvenoj avangardi. Drugi se dio odnosi na analizu današnjih studenata u Hrvatskoj na temelju odrednica relevantnih za njihov (aktivni) angažman u društvu i politici, dok se u zaključnom dijelu ispituje koliko hrvatski studenti pripadaju kategoriji intelektualaca, oslanjajući se pritom na čimbenike predstavljene u prethodnim dijelovima teksta.

1. STUDENTSKI AKTIVIZAM U HRVATSKOJ OD SREDINE 20. STOLJEĆA DO DANAS

Govoreći o studentskom aktivizmu u Hrvatskoj, nekoliko se događanja ne može zaobići. Godina 1968. svakako je jedna od njih. Ta godina, koja je ostavila neizbrisiv trag i polazišna je točka gotovo svake analize studentskih kretanja, kolokvijalno se naziva i „posljednjom eksplozijom utopijske energije” (Grupa autora 1998). Povod eskalaciji studentskog aktivizma nije ni jednoznačan niti jednostavan. Prosvjedi protiv rata u Vijetnamu, orijentacija na skupu nuklearnu energiju na račun socijalnih usluga, novi stil života u vidu baštinjenja hipijevske kulture, opće nezadovoljstvo alijenacijom izazvanom kapitalističkim načinom proizvodnje i organizacije društva, te kritika zbog zanemarivanja humanističkih vrijednosti, konglomerat je koji je pokrenuo lavinu studentskih prosvjeda – Sjedinjene Američke Države, Pariz, Milano, Torino, Barcelona, Madrid, Ciudad de Mexico, Berlin. Studenti su, pozivajući se na *Novu ljevicu* i Herberta Marcusea, zahtijevali potpunu promjenu načina razmišljanja i djelovanja stvarajući kontrakulturu utemeljenu na skretanju s puta kapitalizma prema socijalno osjetljivijem društvu.

Stanje na području bivše Jugoslavije u samoj biti bilo je nešto drukčije. U to vrijeme Jugoslavija je, za razliku od ostatka „probuđenog” svijeta, bila socijalistička, čime je na neki način ispunjavala krajnje težnje studenata zapadnih država. Studenti glavnih sveučilišta republika bivše Jugoslavije zvučali su zapravo vrlo slično političkoj eliti – orijentacijski i vrijednosno, „no jedina razlika je bila u tome što su se ta ista vlast i partija suočeni s problematikom realnosti tijekom godina prešutno odrekli prakticiranja svojih krajnjih principa u praksi, i na taj način odvojili od onoga što su nekada trebali postići dok su studenti inzistirali na primjeni tih istih principa u svakodnevici” (Grupa autora 1998). Važnu ulogu u profiliranju ideologije svakako je imao i časopis *Praxis*, kao i Korčulanska ljetna škola, na kojoj su se okupljali vodeći kritički intelektualci u svijetu onoga doba. Ta dva simbola kritičkog mišljenja onog vremena umnogome su utjecala na

zagovaranje kritičke refleksije kojom su se studenti vodili u svojim nastojanjima da izvedu socijalizam na pravi put.

Studentski prosvjedi 1968. započeli su u Beogradu, a vrlo su se brzo proširili cijelom Jugoslavijom. Zagrebački su studenti tražili egalitarnije društvo, slobodu medija i demokratsnije institucije u kojima bi studenti imali pravo glasa², dok su njihove parole glasile „Hoćemo dosljednu borbu za ciljeve SK”, „Protiv konformizma!”, „Istinsko samoupravljanje, a ne političko manipuliranje” (Ponoš 2007, 36). Zahtjevi poput reforme nastavnog procesa na sveučilištima, zaustavljanje eksploatacije radnika, ekonomskih i društvenih reformi koje bi stavile sve socijetalne institucije u službu socijalne jednakosti i dostojanstva radnika bili su oštra i neočekivana kritika Savezu komunista s lijeva. Brojnim proglasima, javnim istupima, demonstracijama, štrajkovima i političkim mitinzima studenti su probudili svijest o postojanju građanskog društva, te su doveli SK pred izazov s kojim se teško nosio. Smirivanje zaoštrene situacije uslijedilo je nakon Titova obraćanja studentima u kojem ih je podupro u njihovoj kritici sustava, ali i pozvao na konstruktivno rješavanje problema. Oslabljenom studentskom pokretu to je bilo dovoljno da se, na zadovoljstvo i studenata i rukovodećih članova Partije, polako, barem naizgled – smiri.

Studentski bunt, naizgled ugašen, nije posve nestao. Spomenuti nemiri koji su trajali od 3. do 11. lipnja 1968. godine iznjedrili su novi naraštaj aktivista koji su slobodoumnim i odvažnim nastupima pretendirali na utjecajna mjesta u društvu. Ti su akteri bili spremni na sukob s državnim institucijama u koje su, barem načelno, vjerovali. Studenti su se tako pokazali utjecajnim društveno-političkim akterima vrlo se učinkovito koristeći studentskim glasilima poput *Omladinskog tjednika* i *Studentskog lista* u promoviranju svog pogleda na društvo i državu. Tijekom iduće tri godine studentsko je tijelo ojačalo i postalo mnogo ambicioznije u svojim htijenjima³. Želeći se nametnuti kao nezaobilazan društveno-politički akter, studenti traže pravo nazočnosti različitim sastancima koji se nužno ne odnose na studentsku problematiku, pa i formiranje studentske vojske (Ponoš 2007, 137). Sve je to bila platforma za jačanje nacionalnih osjećaja i tendencija za veću autonomiju Hrvatske koja će kulminirati Hrvatskim proljećem sedamdesetih godina 20. stoljeća. Studentski je pokret, uz reformatore unutar CK SKH i Maticu hrvatsku, jedan od triju najvaž-

2 Zanimljiv je podatak da su u žiži studentskih nemira studenti i nastavnici samoinicijativno promijenili i ime Zagrebačkog sveučilišta u „Socijalističko sveučilište sedam sekretara SKOJ-a”. (Ponoš, 2007: 37)

3 Tako je, primjerice, važan i studentski štrajk početkom 1972. godine kad su studenti obustavili nastavu na tzv. Hrvatskom sveučilištu zbog neusvajanja prihvatljivog rješenja deviznog režima, inzistirajući na suverenoj i nacionalnoj državi hrvatskog naroda i solidarizaciji s hrvatskom radničkom klasom.

nijih faktora zbivanja 1971. godine. Te odrednice korespondiraju s opisom političke generacije (Braungart 1980) koje u određenom vremensko-prostornom kontekstu nastaju, afirmiraju se kao neovisne, te vremenom preuzimaju ulogu društveno-političke elite.

Do kraja 20. stoljeća bilo je još nekoliko manjih aktivističkih akcija od strane studenata inspiriranih društvenom i političkom nepravdom, no studentska je populacija uglavnom utihnula. Nehomogenost studentskog tijela u Hrvatskoj, njihova partikularnost interesa, nezainteresiranost za društvo i politiku i opći pasivan stav doveli su do toga da se u literaturi govori o *nevidljivosti studenata* (Čulig i dr. 2013, 29). Iako se i šutnja može smatrati jednom vrstom skepticizma (Miliša, Letica 2009), istraživanja iz ranih devedesetih (Ilišin, Radin, Štimac, Vrcan 1990) pokazivala su da su mladi uglavnom nedovoljno participativni i nezainteresirani za dublja promišljanja o društvenoj zbilji u kojoj obitavaju i ostvaruju se. Postavlja se pitanje što se dogodilo u tih dvadeset godina da je imalo takav utjecaj na promjenu orijentacije i smanjenje aktivnosti studentske populacije u Hrvatskoj. Najplauzibilniji odgovor jest – politička situacija. Nakon 1971. godine nastupa tzv. hrvatska šutnja koja nije karakteristična samo za hrvatsku političku elitu, nego obuhvaća različite društvene grupe, među ostalim i studente. Cjelokupna društveno-politička klima, u kojoj prevladava neizvjesna ekonomska situacija, prisiljavala je studente da se više koncentriraju na zadovoljavanje egzistencijalnih potreba.

S ratnim devedesetim godinama 20. stoljeća studentski se aktivizam polako budi. Sporadični antiratni prosvjedi ili prosvjed protiv ukidanja popularne zagrebačke *Stojedince*, iako inherentno ne studentski, primjeri su kretanja u kojima su mladi, pa tako i studenti, imali veliku ulogu. Ovim se prosvjedima nije promijenio studentski položaj, niti im je to bila težnja, no studenti su pokazali da imaju interesa za društvene probleme. Studenti su 1999. godine, kampanjom za slobodne i poštene izbore, Glas 99, počeli bivati sve aktivniji i relevantniji dionici društvenog života Hrvatske. Kao jedna od četiriju grupa⁴, studenti su indirektno, u većoj ili manjoj mjeri⁵, pridonijeli političkim promjenama koje su se dogodile svrgavanjem HDZ-a s vlasti na izborima 2000. godine. Na jačanje studentskog aktivizma i povećanje njihove uloge u društvu donekle je utjecalo i civilno društvo koje je u svojim akcijama okupljalo velik broj studenata. Time su studenti, kako su

4 U priči oko *Glasa 99* u fokusu kampanje bili su: mladi (uglavnom studenti), žene i umirovljenici i ekološka tematika. Iz razgovora s protagonistima kampanje može se zaključiti da su studenti uključeni u provedbu kampanje, kao i dio kampanje posvećen mladima bili djelotvorni i aktivni u svom djelovanju.

5 Za viđenje različitog utjecaja *Glasa 99* u promjeni vlasti na parlamentarnim izborima 2000. godine vidi: Gazivoda, 2012. i Kovačić, 2014.

devedesete odmicale, dobili platformu za socijalizaciju i izražavanje svoga kritičkog stava prema društveno-političkoj realnosti.

Kulminacija studentskog aktivizma događa se sredinom 2008. godine pojavom prvih studentskih prosvjeda usmjerenih protiv neresponzivnosti institucija i nedovoljno djelotvorne implementacije Bolonjskog sustava, što rezultira padom studentskog standarda, kvalitete nastave i općim kaosom u sustavu visokoškolskog obrazovanja Hrvatske. Na Svjetski dan borbe protiv komercijalizacije visokoškolskog obrazovanja, u većim gradovima Hrvatske studenti su se okupili da bi mirnim prosvjedima izrazili nezadovoljstvo situacijom u koju su dovedeni. Iako su studenti bili brojni i dobro organizirani u izražavanju svojih htijenja, „komunikacija na željenoj razini je izostala, a problemi i zahtjevi nisu odjeknuli u javnosti” (Čulig i dr. 2013). Usprkos nedobivanju povratnih informacija od Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa, ti su prosvjedi bili poticaj i uvertira u najeksplicitniji potez studenata u Hrvatskoj. Ne ulazeći u detaljnu analizu same studentske blokade, u nastavku donosimo kontekst samog događaja u svrhu pozicioniranja studenata u društveno-političkoj realnosti.

Studenti Filozofskog fakulteta u Zagrebu, inspirirani pokretom *International Student Movement*, 20. su travnja 2009. godine započeli potpunu blokadu nastavnog procesa s ciljem ostvarivanja prava na besplatno i svima dostupno visokoškolsko obrazovanje od preddiplomske do poslijediplomske razine.⁶ Tijekom blokade koja je trajala 35 dana, umjesto redovnog nastavnog procesa bila su organizirana alternativna predavanja s ciljem popularizacije lijevih političkih ideja, te otvaranja prostora za deliberaciju.⁷ Upravo je rasprava bila jedna od ključnih odrednica cijelog fenomena studentske blokade. Naime, blokadom je upravljao plenum, simbol direktne demokracije u kojem su mogli sudjelovati svi građani i građanke te je svoje odluke donosio većinom glasova, a donošenju odluka prethodile su višesatne rasprave. Prakticiranjem mehanizama direktne demokracije studenti su poslali poruku da se ne slažu s dosadašnjom predstavničkom strukturom u vidu Studentskog zbora, te da inzistiraju na neposrednom donošenju odluka koje se tiču njih samih. Svakodnevno sastajanje plenuma bio je *modus operandi* blokade, a deblokada je mogla biti izglasana samo u slučaju ostvarenja glavnoga studentskog zahtjeva. „Naglasak je stavljen na kolektivno donošenje odluka i anonimnost studenata koji sudjeluju u svim

6 Kurelić (2011: 172) ističe i drugi zahtjev studenata: „Drugi je zahtjev potpuno suprotan prvom, naime studenti traže očuvanje prava stečenih u razdoblju socijalističkog samoupravljanja, dakle prava koja su u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj već bila ostvarena, ali ih tranzicijske vlade ukidaju”.

7 Studentska blokada nije bila samo specifikum Filozofskog fakulteta u Zagrebu, nego se proširila i na druge sastavnice zagrebačkog sveučilišta te na Zadar, Split, Rijeku, Osijek, Pulu, Varaždin i Slavonski Brod.

aktivnostima vezanim za blokadu”, a sve to kako bi se prevenirala pojava lidera (Čulig i dr. 2013). Studenti su u blokadi bili glasni, mediji i dio lijevih intelektualaca u javnosti su im davali potporu, no kako je vrijeme odmicalo, njihovi zahtjevi počeli su biti shvaćani nerealnima, a nekadašnji saveznici poput sindikata, predsjednika Republike i dijela medija bili su sve glasniji u apeliranju na obustavu blokade. Prekid blokade dogodio se 23. svibnja 2009. godine i to na šest mjeseci kad su studenti ponovo blokirali fakultete prosvjedujući protiv novih zakonskih rješenja o sveučilištima, te nastvljavajući retoriku o potrebi besplatnog javno financiranog i svima dostupnog obrazovanja. Ova je blokada trajala dva tjedna, obrazac djelovanja slijedio je prvu, a bila je obilježena studentskim približavanjem seljaštvu kojemu je pružena potpora u zagovaranju njihovih interesa. U proljeće 2010. godine studenti organiziraju veliki prosvjed kojim po treći put upozoravaju javnost na važnost i potrebu besplatnog i dostupnoga visokog obrazovanja, te nužnost borbe protiv komercijalizacije obrazovanja.

Iako studentske težnje za besplatnim i svima dostupnim visokoškolskim obrazovanjem nisu ostvarene, blokiranjem nastavnih procesa i demonstracijama uspjeli su barem donekle poljuljati predodžbu o njima kao o društvenoj grupi Hrvatske koja je nezainteresirana i nespremna na društveni angažman. Čulig i suradnici (2013) u svojoj knjizi argumentiraju kako je najizgledniji uzrok studentskih prosvjeda najava povećanja školarina, te to interpretiraju kao brigu za vlastitu materijalnu sigurnost. No treba istaknuti i zamjetnu evoluciju fokusa studenata, počevši od isključivo njihovih problema prema promjeni šire vrijednosne konstelacije društva (primjerice povezivanje sa seljacima). U svjetlu svega spomenutoga moglo bi se zaključiti da su studenti vremenom napredovali u pozicioniranju kao društveni akter željan političkih promjena, no isto tako da je potreban oprez u davanju konačnih zaključaka. U nastavku podrobnije objašnjavamo trenutačnu situaciju hrvatskih studenata i istražujemo njihov potencijal za stvarni utjecaj na društveno-političke promjene.

2. SITUACIJA DANAS – MEHANIZMI SUDJELOVANJA STUDENATA U DRUŠTVU I POLITICI

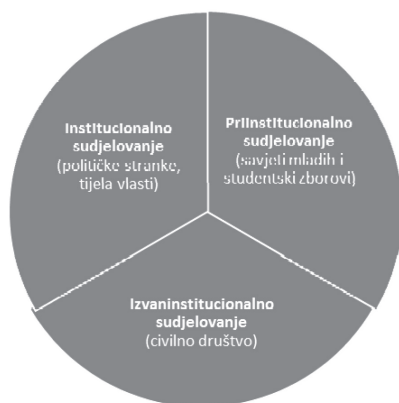
Analizu zanimanja studenata za politiku treba smjestiti u širi kontekst zainteresiranosti mladih za fenomen *političkog*. Upravo je taj interes od krucijalne važnosti za očuvanje i unapređenje demokratskoga političkog poretka konkretne zemlje. Mladi pokazuju neke konstantne odrednice demokratskog potencijala. Istraživanja su, naime, pokazala da su mladi uglavnom distancirani od politike, napose od institucionalne verzije iste, a ako se aktiviraju, imaju inklinaciju prema „izvaninstitucionalnom političkom djelovanju, kao i zauzimanju radikalnijih pozicija” (Ilišin 2002, 155).

Iako studenti upadaju u kohortu mladih, neka druga istraživanja upućuju na faktore koji diferenciraju studente od ostalih mladih. Tako „studenti iskazuju veći interes za politiku od ostalih podskupina mladih, te veću spremnost za sudjelovanje u formalnim političkim akcijama, uz istovremeno izraženiju potporu civilnom sektoru, te bolju profiliranost političkih (stranačkih) preferencija” (Ilišin 2008, 314).

Hrvatska situacija vezana za političku participaciju mladih (i studenata) ne odstupa od inozemnih trendova. Dok studenti pokazuju nešto višu spremnost na političku participaciju, ostatak mladih je nešto pasivniji u svojim namjerama. Vezano uz to, a s ciljem identificiranja položaja studenata u suvremenoj društveno-političkoj konstelaciji, potrebno je detaljnije analizirati mogućnosti studentske participacije, ali i mladih općenito.

Prethodno spomenutu razliku između institucionalne i izvaninstitucionalne političke participacije mladih trebalo bi konkretizirati na studente te je nadopuniti uvidom u sudjelovanje studenata u društvu. Analiza današnje situacije sudjelovanja studenata u društvu i politici ovdje počinje s prikazom najkonvencionalnijih tipova institucionalne političke participacije (poput političkih stranaka i tijela vlasti), a nastavlja se pregledom savjetodavnih i predstavničkih tijela studenata i za studente (studentski zborovi i savjeti mladih), te završava studentskim angažmanom u civilnom društvu. Dakle, u svrhu mapiranja stanja i mogućnosti studentske političke participacije⁸, držimo da u obzir treba uzeti tri kategorije: institucionalno, izvaninstitucionalno i priinstitucionalno sudjelovanje (Grafikon 1).

Grafikon 1. Prikaz dimenzija studentske participacije

8 Te tri dimenzije, dakako, nisu inherentne samo za studente, nego se mogu koristiti i za analizu političke participacije općenito.

Institucionalnom djelovanju mladih u politici posvećeno je dosta analiza (Ekman, Amnå 2012, 2013; Galston 2001; Younnis et al. 2002, Andolina et al. 2002; Vrcan 1988), te se autori uglavnom slažu o zamjetnoj marginaliziranosti mladih. Autori tvrde da je „podzastupljenost mladih u tijelima vlasti rezultat [...] sociokulturnih pretpostavki i generacijskih odnosa moći” (Ilišin 2002, 156), dok je njihovo sudjelovanje u čelništvima stranaka uglavnom minimalno radi vladanja načela senioriteta (Goati 1984). Priča o studentima donekle je različita od nalaza autora koji se bave mladima kao širim pojmom. Studenti su prisutni u tijelima vlasti u relativno niskom broju, posebice na nacionalnim razinama. Pretpostavka jest da je nemoguće obnašati dužnost u nekoj vrsti izvršne, zakonodavne i/ili sudbene vlasti bez visoke naobrazbe i/ili nemogućnosti posvećivanja radu u njima zbog obaveza na studijima. Stanje je ponešto drukčije na nižim razinama gdje je zamjetan određeni broj studenata u jedinicama lokalne i područne (regionalne) samouprave te mjesne samouprave.⁹ Iz prikaza stanja može se zaključiti da su studenti prisutni u članstvu jedinica lokalne, područne (regionalne) i mjesne samouprave te da je njihov broj obrnuto proporcionalan razini vlasti.

Što se prisutnosti u političkim strankama tiče, napose u čelništvima, stanje je nešto drukčije. Mnoge suvremene političke stranke, promovirajući ideju inkluzije mladih u politiku, osnivaju stranačke pomlatke. Pomladak političke stranke *de facto* je osnovan od političke stranke radi promoviranja određene političke opcije među mladima čije je upravljačko tijelo dobno ograničeno (uglavnom do 30. godine). Prema *online* dostupnim informacijama, u pomladcima najvećih političkih stranaka u Hrvatskoj (SDP, HDZ, HNS, HSS) većinu članova pomlatka tih stranaka čine studenti. To valja dopuniti i informacijom o trendovima osnivanja stranaka od strane mladih, koje u svojim najvišim upravljačkim tijelima imaju gotovo isključivo studente (Cepić, Kovačić 2015).

Institucionalno djelovanje mladih, dakle, važan je indikator položaja mladih (i studenata) u političkoj areni. Moguće je zaključiti da u Hrvatskoj studenti, iako nisu posve ravnopravni sa zrelim stanovništvom, ipak vremenom postaju zastupljeniji u entitetima formalne politike. Ta je tendencija vidljiva u činjenici da tijela niže razine političke odgovornosti u svojim redovima imaju studente koji se afirmiraju ranije nego što je to bio slučaj u prošlosti.

9 Na lokalnim izborima u Hrvatskoj 2013. godine u Vukovaru, Velikoj Gorici, Trogiru, Varaždinu, Rijeci, Krapinskim Toplicama, Kastvu, Zadru, Vrlici, Oroslavju te u gotovo svim gradskim četvrtima i kvartovima većih gradova u Hrvatskoj odabrani su studenti kao članovi vijeća tih jedinica, a primjerice u Tisnom, Pirovcu i Legradu općinski su načelnici također studenti.

Priinstitucionalno djelovanje kategorija je političke participacije koja opisuje savjetodavna i predstavnička tijela s ciljem zastupanja interesa i prava mladih i studenata pri određenim institucijama. Najeklatantniji su primjeri tog tipa političke participacije savjeti mladih i studentski zborovi. Ta tijela, premda ne istovjetna po načinu odabira, definirana posebnim zakonima o svakom od njih, imaju zadaću predstavljati određenu skupinu mladih te s nositeljima vlasti aktivno sudjelovati u donošenju odluka vezanih i usmjerenih na mlade i studente.

Članovi savjeta mladih, sukladno Zakonu o SM-u, mogu postati sve mlade osobe, kandidirane od strane „udruga koje su sukladno statutu ciljno i prema djelatnostima opredijeljene za rad s mladima i za mlade, učeničkih vijeća, studentskih zborova, pomladaka političkih stranaka, sindikalnih ili strukovnih organizacija u Republici Hrvatskoj i neformalnih skupina mladih”¹⁰. Savjeti mladih u Hrvatskoj, iako zakonski otvoreni svim mladima, uglavnom se sastoje od studenata (Izvršestaj s konferencije..., 2013). Nadalje, savjeti mladih pate od prevelike politizacije, neinformiranosti, kako članova, tako i vijećnika jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave (JLS) o ulozi i pravima SM-a, te nedostatka upravnih kapaciteta JLS-a vezanih za djelotvoran i učinkovit rad savjeta mladih (Koprić 2011).

Studentski zborovi sveučilišta i veleučilišta trebaju pridonijeti demokratizaciji visokih učilišta. Temeljem Zakona o studentskom zboru i drugim studentskim organizacijama (NN 71/2007), svako visoko učilište dužno je imati studentski zbor, dok je Hrvatski studentski zbor „koordinativno tijelo koje usklađuje rad svih studentskih zborova visokih učilišta u Republici Hrvatskoj na zajedničkim programima, raspravlja o pitanjima od zajedničkog interesa za studente, te rukovodi aktivnostima u međunarodnoj suradnji”. Studentski zborovi u Hrvatskoj od njihovih osnutaka bili su prožeti mnogim aferama¹¹, te se često spominju u kontekstu koruptivnih radnji. Po medijima se provlači ideja da su studentski zborovi platforma za dokazivanje stranačkih pijuna u studentskoj populaciji, te često poligon za izvlačenje višemilijunskih sredstava iz njihovih proračuna (Milat 2013; Jarić 2013). Sve je to smanjilo društveni ugled studentskih zborova, te je povećalo alijenaciju studenata od svojih izabраниh predstavničkih tijela, što se ogleda u konstantnom niskom odazivu studenata na izbore za studentske zborove.

10 <http://www.zakon.hr/z/716/Zakon-o-savjetima-mladih>

11 Afera „Perje” na Medicinskom fakultetu u Rijeci (2010), ponavljanje izbora radi malverzacija na Ekonomskom fakultetu (2011), Građevinskom fakultetu, Učiteljskom fakultetu, te Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu (2013), te Poljoprivrednom fakultetu u Osijeku (2012), upitna demokratičnost istih na Sveučilištu u Splitu 2010. itd.

Ukratko, obje institucije priinstitucionalne dimenzije studentske participacije nedovoljno su proaktivne i utjecajne u sukreiranju poticajnog okruženja za afirmaciju studentskih prava i interesa. Iz priloženoga se može zaključiti da članovi tih dvaju mehanizama zastupanja studenata (i mladih) ne koriste dovoljno svoje mogućnosti, čime ne doprinose slici studenata kao utjecajnih društveno-političkih aktera. Aferama, neinformiranošću i nedovoljnom dalekovidnošću u planiranju i ostvarivanju planova studentski zborovi i savjeti mladih u obliku u kojem trenutačno egzistiraju ostvaruju minimalne rezultate i pomake za studentsku populaciju.

Izvaninstitucionalno djelovanje mladih u okviru civilnog društva najrašireniji je oblik društvenog angažmana i političke participacije. Valja razlikovati društveni angažman i izvaninstitucionalnu (ili neformalnu) političku participaciju (Ekman, Amnå 2012, 295). Dok se društveni angažman odnosi na „društveno djelovanje u zajednici i za zajednicu koje uključuje različite oblike društvenog aktivizma i volontiranja, odnosno izdvajanja vlastitog slobodnog vremena i neplaćenog rada za pomoć drugima u zajednici” (Tomić-Koludrović 2008, 52), izvaninstitucionalna politička participacija uključuje prosvjede, političke bojkote, potpisivanja peticija, dijeljenja letaka, pisanja pisama političarima, građanski neposluh i korištenje nasilja u političke svrhe. Drugim riječima, sve one aktivnosti koje su usmjerene na promjenu političkih odluka shvaćaju se kao oblik političke participacije.

Istraživanje na zagrebačkim studentima iz 2008. godine otkrilo je da samo 2,8% studenata vjeruje da su mladi dovoljno aktivni (Ilišin 2008, 327). U istom istraživanju faktori nedostatak vjere u mogućnost promjene, nepovjerenje u politiku i neuvažavanje interesa i mišljenja objasnili su najveći postotak odgovora razloga neaktivnosti. Podatci iz istraživanja studenata 2010. godine ilustriraju aktivizam te populacije (tablica 1)¹². Rezultati pokazuju kako više od polovine studenata nije član niti jedne organizacije. Taj nalaz, iako na prvi pogled izgleda zabrinjavajuće, treba shvatiti u ranije objašnjenom kontekstu koji kaže kako su institucionalni modeli participacije studenata nešto manje zastupljeni u odnosu na neformalne strukture. Podatak da je članstvo u sportskim organizacijama najzastupljenije nije iznenađujući s obzirom na to da, prema Registru udruga, sportske udruge čine većinu udruga unutar civilnog društva Hrvatske.

12 Riječ je o istraživanju Instituta za društvena istraživanja u Zagrebu, *Hrvatski studenti u europskom kontekstu: društvena elita u nastajanju*, koje je provedeno na uzorku od 2.000 studenata sa svih sedam hrvatskih sveučilišta.

Tablica 1. Prikaz članstva studenata u organizacijama (A) i organizacija za koje su dosad volontirali ili volontiraju (B)

	A	B
1. Politička stranka	10,3	5,8
2. Organizacija za zaštitu ljudskih prava	3,7	6
3. Organizacija za zaštitu ženskih prava	2,1	2,3
4. Mirotvorna organizacija	3,5	5,3
5. Organizacija za zaštitu okoline	3,7	7,9
6. Sportska udruga ili skupina	21,8	11,7
7. Kulturna ili umjetnička skupina	13,3	10,5
8. Udruga mladeži	10,8	10,4
9. Studentska udruga	19,9	12,8
10. Nisam član nijedne organizacije ni skupine/ nisam volontirao	51	61,2

Prikazanim podacima treba dodati da su u recentnim događajima, poput prosvjeda „Ne damo Varšavsku!“ (2010) i Facebook prosvjeda protiv Vlade (2011) ili *Occupy* prosvjeda, studenti činili glavninu svih sudionika.

S druge strane, indikativan je podatak da čak 61% studenata ne volontira ili nikada nije volontiralo. Povrh ovoga, istraživanja o volonterstvu, jednom od najistaknutijih odrednica civilnog društva, među studentima (Zrinščak et al. 2012) otkrivaju kako većina studenata ima pozitivan stav o volontiranju, no da manji dio studenata (9,5%) volontira redovito (44%). Unatoč tim podacima bilo bi netočno reći da studenti uopće nisu aktivni. Naime, Volonterski centar Zagreb u siječnju 2014. godine zabilježio je skok broja registriranih volontera od čak 23% u odnosu na isti mjesec 2013. godine (Žapčić 2014). Jedno od mogućih objašnjenja tih podataka nalazimo u specifičnosti društveno-ekonomske situacije Hrvatske. Moguće je tvrditi da je do povećanja volontiranja došlo zbog visoke stope nezaposlenosti mladih koji volontiranjem žele steći dodatna znanja i vještine kako bi bili konkurentniji na tržištu rada. Što se prosvjeda tiče, oni su bili usmjereni protiv određenih političkih tijela i/ili njihovih odluka, a studenti su prosvjedovali nezadovoljni vladajućim vrijednostima i perpetuacijom istih. Drugim riječima, studenti su aktivniji kad je njihova politička participacija negativna, odnosno aktivirat će se pri diskrepanciji između željenog i ostvarenog – relativnoj deprivaciji (Gurr 1970), posredstvom interferirajućeg faktora poput ekonomske krize i slično.

Analiza triju dimenzija studentske participacije rezultirala je s nekoliko zanimljivih nalaza. Za početak, studenti imaju mehanizme za svoje djelovanje, te je njihovo sudjelovanje u društvu i politici prepoznato, barem nominalno, kao relevantno za zajednicu. Ti mehanizmi, s druge strane, nisu optimalno iskorišteni. Studenti vrlo često ne pokazuju interes za ulaznje u tematiku svoje (ne)aktivnosti, niti iskorištavaju mogućnosti

koje su im pružene. U posljednje vrijeme zastupljenost mladih (napose studenata, kao što je pokazano) u formalnoj politici raste, dok je kvaliteta njihove priinstitucionalne participacije relativno niska. Osim toga, studentsko sudjelovanje u civilnom društvu pokazuje da studenti donekle sudjeluju u njegovim aktivnostima, no da je ta razina još uvijek nedovoljno visoka te je uglavnom instrumentalne naravi. U posljednjem dijelu ovog rada dovodimo studente u vezu s intelektualcima pokušavajući dati odgovor jesu li i kakvi su hrvatski studenti intelektualci.

3. UMJESTO ZAKLJUČKA – O INTELEKTUALIZMU MEĐU STUDENTIMA

Kontekstualizacija i pokušaji tipologizacije intelektualaca česti su u društvenim znanostima. Benda (1981), Gramsci (2005), Etzioni (2006), Kuvačić (1986), Čimić (2005), Pažanin (2007) samo su neki od onih koji su pokušali kategorizirati skupinu ljudi koja se bavi promišljanjem i intelektualnim radom. Uloga intelektualaca u povijesti često se propitivala te su se društvene promjene pokušavale dovesti u vezu s brojem i tipom intelektualaca. Ralf Dahrendorf definira intelektualce kao ljude „koji djeluju riječima i putem riječi” (Dahrendorf 2006, 101). Intelektualci su tako oni koji imaju razvijeno kritičko i analitičko mišljenje, a temelje ga na širokom dijapazonu znanja. U uvodnom dijelu ovoga teksta navedene su karakteristike studenata kao posebne podskupine mladih, poput refleksivnosti, pronicljivosti i kritičnosti, koje korespondiraju obilježjima intelektualaca. Etzioni (2006) u svom pokušaju analize intelektualaca razlikuje akademske od boemskih javnih intelektualaca. Dok su akademski oni povezani s akademijom i znanostima, Etzioni drži da su boemski intelektualci oni koji su neovisni u svom radu te javno, posredstvom medija, izražavaju vlastita razmišljanja. Već prethodno spomenuti Dahrendorf nadovezuje se na Etzionija i elaborira kategoriju javnih intelektualaca kao onih „koji smatraju da im je posao sudjelovati u javnim diskursima svoga vremena, određivati tematiku i utjecati na smjer kretanja”. (Dahrendorf 2006)

Hrvatski studenti, kako smo naznačili, u određenim povijesnim vremenima pokazali su se kao snažan akter u adresiranju društvene ili političke nepravde. Svojim zalaganjem za pravičnost i dosljednost sustava sredinom 20. stoljeća te korjenite promjene istoga početkom 21. stoljeća pokazali su da mogu kritično razmišljati, te djelovati na način da budu zapaženi od široke javnosti. Osim toga, u oba prikazana slučaja nisu se zaustavili isključivo na prosvjedima, nego su iste potkrijepili, više ili manje razumnim argumentima, utemeljenima na refleksiji i analizi. Svojom kritičnošću, ali i korištenjem učinkovitih metoda zagovaranja društveno-političke promjene, profilirali su se u društvenu avangardu koja slobodoumno djeluje u promi-

canju vlastitih interesa. Upravo zagovaranje isključivo vlastitih interesa može biti problematično u karakterizaciji studenata kao intelektualaca. Naime, u studentskim prosvjedima 2008, 2009. i 2010, unatoč prevladavajućem mišljenju da su ti prosvjedi uzrokovani neresponzivnim sustavom, iz njihove anatomije može se iščitati i druga strana medalje. Studenti su, kao što to sugeriraju Čulig i suradnici (2013), u prosvjede ušli motivirani najavom o povećanju stipendija. Isto tako, njihova retorika u samom početku bila je usmjerena na isključivo studentsku problematiku. Tijekom vremena priča je počela dobivati konture brige za širi sustav, no ostaje pitanje možemo li nazivati intelektualcima skupinu koja se uglavnom bavi partikularnim interesima. Istina je da su se u drugoj studentskoj blokadi studenti povezali sa seljacima, no i tu postoje dva objašnjenja.

Prvo je objašnjenje da je evolucija studentskih interesa i fokusa uzrokovana studentskim zanosom. Prosvjedi 2008. godine, koji su služili kao uvertira u prvu studentsku blokadu, bili su tonirani pričom o nedovoljnoj pripremljenosti hrvatskog sustava za Bolonjski sustav, a zahtjevi su bili u mnogočemu tehnički, poput smanjenja preopterećenosti i definiranja uvjeta studiranja. Studenti su tražili dijalog s Ministarstvom o rješavanju otvorenih pitanja i nedoumica što ih je donijela Bolonjska deklaracija (Cvrtila 2008). Vremenom je njihova retorika postala mnogo apstraktnija zalažući se za mnogo šire ciljeve (besplatno, javno dostupno obrazovanje za sve, promjena načina kreiranja obrazovne politike itd.). Razlog je tomu što je javnost na početku vrlo dobro reagirala na studentske prosvjede. Studenti su se po prvi put tijekom studiranja našli u situaciji koja ih povezuje, gdje je društvena kohezija visoka, a njihova uloga – uzbudljiva. To im je dalo impuls da se izdignu iz problema koji se tiču samo njih i počnu gledati šire.

Drugi argument zašto je preuranjeno nazivati današnje studente intelektualcima jest njihov društveni angažman, odnosno nedostatak istoga. Prihvatimo li Dahrendorfovu definiciju javnog intelektualca kao ishodišnu, studenti bi se trebali svojim djelovanjem truditi utjecati na društvenu realnost, kritički propitujući konvencionalne prakse. Nalazi dosadašnjih istraživanja (Ilišin 2008; Ilišin i dr. 2013) pokazuju da studenti imaju relativno nizak interes za politiku i društveni angažman. Upravo zbog tih razloga, kao i neiskorištavanja prilika koje im nude priinstitucionalni mehanizmi sudjelovanja, hrvatske bi studente bilo preuranjeno nazivati intelektualcima.

Studenti u Hrvatskoj svakako odstupaju od prosjeka mladih, svojim stavovima i njihovom artikulacijom, te pripadnošću višoj socioekonomskoj klasi. Oni imaju kapacitete za bivanje relevantnim društvenim i političkim akterom i u pojedinim aspektima svoga djelovanja ostvaruju respektabilne rezultate. No, trenutačni odnos studenata prema društvenoj zbilji i način artikulacije njihovih interesa, ne ostavlja dojam da je riječ o javnim inte-

lektualcima. Zaključno, studentima se u Hrvatskoj može pripisati etiketa slobodoumnije, progresivnije i kritičnije orijentirane grupe mladih, no teško da se može govoriti o apsolutnim kategorijama. Studenti su očito ipak tek – intelektualna i društvena elita u nastajanju.

LITERATURA

- Amnå, Erik and Ekman, Joakim. 2013. "Standby citizens: diverse faces of political passivity". *European Political Science Review*, 1–21.
- Andolina, Molly W., Krista, Jenkins, Keeter, Scott and Zukin, Cliff. 2002. "Searching for the meaning of youth civic engagement: Notes from the field". *Applied Developmental Science*, 6 (4): 189–195.
- Benda, Julien. 1981. "The treason of the intellectuals (Vol. 470)". *Transaction Publishers*.
- Bouillet, Dejana, Ilišin, Vlasta and Potočnik, Dunja. 2008. "Continuity and Changes in Croatian University Students' Leisure Time Activities (1999–2004)". *Sociologija i prostor*, 46 (2).
- Braungart, Richard and Braungart, Margaret. 1986. "Life-course and generational politics". *Annual Review of Sociology*, 205–231.
- Cepić, Dražen and Kovačić, Marko. 2015. "Civil Society Going Political". *Contemporary Southeastern Europe* (3).
- Cvrtila, Marijana. Prosvjed: u Zagrebu protiv Primorca 3500 studenata, u Splitu jedni protiv drugih. Slobodna Dalmacija; dostupno na: <http://www.slobodnadalmacija.hr/Hrvatska/tabid/66/articleType/ArticleView/articleId/6524/Default.aspx>
- Čulig, Benjamin. 2013. „Znanje (ni)je roba. Empirijska analiza jednog studentskog prosvjeda”. Zagreb: Jesenski i Turk
- Čimić, Esad. 2005. „Intelektualci i suvremenost: Skica pokušaja tipologije društvenog angažmana intelektualca”. *Amalgam*, Zagreb. 1 (1): 4–11.
- Dahrendorf, Ralf. 2006. „Intelektualci u doba iskušenja”. *Europski glasnik*, (11): 97–138.
- Ekman, Joakim and Amnå, Erik. 2012. "Political participation and civic engagement: Towards a new typology". *Human affairs*, 22 (3): 283–300.
- Etzioni, Amitai. 2006. „Jesu li javni intelektualci ugrožena vrsta?” *Europski glasnik*, (11): 139–166.
- Galston, William. 2001. "Political knowledge, political engagement, and civic education". *Annual review of political science*, 4 (1): 217–234.
- Gazivoda, Tin. 2012. *Uloga civilnog društva u drugoj demokratskoj tranziciji u Hrvatskoj: 1990–2000*. Doktorska disertacija. Zagreb: FPZG.

- Goati, Vladimir. 1984. *Savremene političke partije: komparativna analiza*. Beograd: IRO „Partizanska knjiga” – Ljubljana, OOUR Izdavačko-publicistička delatnost.
- Grupa autora. 1998. „1968. trideset godina kasnije”, dostupno na: <http://www.stocitas.org/1968.htm>
- Gurr, Ted. 1970. *Why Men Rebel*. Princeton: Princeton University Press.
- Gramsci, Antonio. 2005. “The intellectuals”. *Contemporary Sociological Thought*, 49.
- Ilišin, Vlasta. 1999. *Mladi na margini društva i politike*. Zagreb: Alinea.
- Ilišin, Vlasta. 2002. „Mladi i politika”. U: Ilišin, V., Radin, F. (ur.), *Mladi uoči trećeg milenija*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja.
- Ilišin, Vlasta. 2008a. „Skica za sociološki portret zagrebačkih studenata: uvod u istraživanje hrvatskih studenata danas”. *Sociologija i prostor*, 46 (3/4): 221–240.
- Ilišin, Vlasta. 2008b. „Zagrebački studenti o demokraciji i aktivizmu mladih”. *Sociologija i prostor*, 46 (3/4): 311–340.
- Ilišin, Vlasta, Bouillet, Dejana, Gvozdanović, Anja i Potočnik, Dunja. 2013. *Mladi u vremenu krize*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja/ Freidrich Ebert Stiftung.
- Ilišin, Vlasta, Radin, Furio, Štimac, Helena, Vrcan, Sandra. 1990. *Ogledi o omladini osamdesetih*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja.
- Jarić, Nenad. 2013. Na studentskim izborima kaos, lobiranje, lažne X-ice... Tportal. <http://www.tportal.hr/scitech/znanost/251667/Na-studentskim-izborima-kaos-lobiranje-lazne-X-ice.html>
- Kovačić, Marko. 2014. “An Assessment of the Role of Civil Society in the Early Phase of Democratic Consolidation: A Comparative Analysis of Glas 99 in Croatia and Otpor in Serbia”. *Palimpsest*, 5: 43–64.
- Koprić, Ivan. 2011. „Analiza podataka prikupljenih temeljem Obrasca o provedbi Zakona o savjetima mladih”; dostupno na: www.mmh.hr/.../Analiza-Ministarstvo%20obitelji_v2
- Kurelić, Zoran. 2011. “One World–One Fight”. *Anali Hrvatskog politološkog društva*, (08): 37–48.
- Kuvačić, Ivan. 1986. *Obuzdana utopija*. Zagreb: Naprijed.
- Meyer, John and Rubinson, Richard. 1972. “Structural determinants of student political activity: a comparative interpretation”. *Sociology of Education*, 23–46.
- Milat, Ante. Vježbalište za korupciju? *Novosti*; dostupno na: <http://www.novosti.com/2013/04/vjezbaliste-za-korupciju/>

- Miliša, Zlatko i Letica, Slaven. 2009. „Od skepticizma do studentskih prosvjeda nekad i danas”. *Medianali – znanstveni časopis za medije, novinarstvo, masovno komuniciranje, odnose s javnostima i kulturu društva*, 3 (6): 47–72.
- Pažanin, Ana. 2007. „Uloga intelektualaca u novoj Europi”. *Anali Hrvatskog politološkog društva*, (04): 331–339.
- Ponoš, Tomislav. 2007. *Na rubu revolucije: studenti '71*. Zagreb: Profil.
- Skripta – Proglas nezavisne studentske inicijative za pravo na besplatno obrazovanje; <https://app.box.com/shared/5cht8exkm4>
- Tomić-Koludrović, Inge. 2008. “The role of theory: Sociology’s response to the Bologna educational reform in Croatia”; dostupno na: http://www.ios.sinica.edu.tw/cna/download/5a_TomicKoludrovic_2.pdf
- Vrcan, Sandra. 1988. „Suvremena omladina i društvene promjene”. U: *Omladina i politika*. Split: Marksistički centar MKSKH za Dalmaciju.
- Youniss, James, Bales, Susan, Christmas-Best, Verona, Diversi, Marcelo, McLaughlin, Milbrey and Silbereisen Rainer. 2002. “Youth civic engagement in the twenty-first century”. *Journal of research on adolescence*, 12 (1): 121–148.
- Zrinščak, Siniša et al. 2012. „Volontiranje studenata u Zagrebu u komparativnom kontekstu”. *Revija za socijalnu politiku*, 19 (1): 25–48.
- Žapčić, Andreja. „Početak godine u velikom stilu – 10.000 volontera u bazi VCZ-a”. Gong.hr. <http://gong.hr/hr/aktivni-gradani/civilno-drustvo/pocetak-u-velikom-stilu-10000-volontera-u-bazi-vol/>

ZAKONI I PROPISI

- Zakon o savjetima mladih. 2014. <http://www.zakon.hr/z/716/Zakon-o-savjetima-mladih>
- Zakon o studentskom zboru i drugim studentskim organizacijama. 2007. <http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/298617.html>

SUMMARY

STUDENTS AS A POLITICAL AND SOCIAL SUBJECT

The aim of this paper is to contextualize the Croatian students as subjects of social and political reality, taking into account the complexity of the historical and social conditions, as well as the specifications of the analyzed population. The first part contains a brief historical overview of the student movement framed by the hypothesis of the students as a social avanguard. The second part relates to the analysis of today's students in Croatia on the basis of guidelines relevant to their (active) involvement in society and politics, while the final section examines how Croatian students belong to the category of intellectuals.

KEY WORDS: students, the protests, the Bologna process, public intellectuals.